

Avusturya İktisadı ve Sübjektivizm

— ◆ —

Ferudun Yılmaz*

1. Giriş

Sübjektivizm kavramı, günümüz hâkim iktisadının kökenini oluşturan marjinalist devrimin temel kavramı olmasının yanında Avusturya iktisat okulunun da serencamını belirleyen bir kavram olmuştur. Hatta kavram Avusturya iktisadı için o denli belirleyici hâle gelmiştir ki yer yer okul sübjektivist iktisat okulu adıyla anılır olmuştur. Neoklasik iktisat için ise durum biraz farklıdır. Sübjektivizm 1870'li yılların Marjinalist devriminde objektif emek-değerden sübjektif fayda değere geçişte merkezî bir yer tutsa da neoklasik iktisadın yirminci yüzyıldaki evrimi içerisinde bu ilk katkısının teknik algılanışı dışında pek bir yer bulamamıştır. Üstelik bu durum Hayek'in (1955, 31) çokça alıntılanan "Geçtiğimiz yüzyıl boyunca iktisat teorisinde her önemli gelişmenin, sübjektivizmin tutarlı bir şekilde uygulanmasında katedilen ileri adımların bir sonucu olduğunu söylemek pek abartma olmayacaktır" ifadesine rağmen böyledir. Bu yönüyle sübjektivizm Avusturya iktisadı ile neokla

---

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

sik iktisadın hem en temel ortak noktalarını gösterirken, hem de, ironik bir biçimde, yine en temel ayrışma noktalarını da oluşturmaktadır.

Avusturya iktisatçılarına göre sübjektivizmin Menger'de kökenlenen anlamı, neoklasiklerce teknik bir analizin içinde eritilip kaybedilmesine rıza gösterilemeyecek denli önemlidir. Sübjektivizm Avusturya iktisadı için basit bir iktisat metodolojisi tartışmasının çok ötesinde ve ondan çok daha fazla olarak insan eyleminin/davranışının incelenmesine yönelik bütüncül bir yaklaşım anlamını taşımaktadır (Horwitz 1994, 17). Kavrama yüklenen bu önem, bu kavrama yönelik Avusturya iktisadı içindeki tartışmaların, okulun bütün bir tarihini katetmesine yol açmıştır. Avusturya iktisat okulu içinde kavrama yönelik tartışmalar önemli ihtilaf ve ayrışmaların da ortaya çıkmasına yol açarken, bu durum okulun teorik yönelimlerinin de belirleyicisi olmuştur. Bu yönelimin bir ucu sübjektivizmi neoklasik paradigmanın tamamlayıcısı olarak yorumlama eğilimindeyken, diğer ucu, kavramı, çok daha özgün bir formda, neoklasik paradigmaya alternatif olarak yorumlama eğilimindedir.

Bu çalışmada sübjektivizmin Avusturya iktisadı içerisinde kazandığı anlamlar, bu anlamların imaları ve felsefi yönelimleri ele alınacaktır. Bu yolla Avusturya iktisadının çağdaş versiyonunun, neoklasik paradigmadan farklı olarak bünyesinde barındırdığı yaklaşım tarzları ortaya konmaya çalışılacaktır. Sübjektivizmin genel bir tanımını verme yoluna gitmek yerine, onun Avusturya geleneğindeki genel seyri üzerinde durularak anlamı ortaya konacaktır. Bu sayede kavramın kendi tarihsel sınırları, ilgili dönemlerdeki felsefi düşünce ile olan etkileşimleri tespit edilebilecektir. İlk olarak, Menger'in sübjektivizmi ve onun bu kavrama ulaşmasına vesile olan bağlam tartışılacaktır. Aynı bölümde kavrama yönelik tartışmalarda çok da öne çıkarılmayan bir paralelliğe vurgu yapılacaktır. Bu paralellik, Menger'in sübjektivizmi ile onun çağdaşı ve hermeneutik geleneğin öncü ismi Dilthey'in sübjektivizmi arasındaki paralelliktir. Kavramın anlamı, daha sonra da tartışılacağı gibi, bu iki isim için farklılaşsa da, Avusturya iktisadı düşüncesinin doğuş yıllarında beliren bu hermeneutik düşünce ile paralelliğin ilginç bir yansıması Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde de ortaya çıkmıştır. Lachmann üzerinden Avusturya iktisadı düşüncesi hermeneutik gelenek ile tekrar buluşmuştur.

Çalışmada, Menger'in sübjektivizm kavramına yüklediği anlama yönelik tartışmalardan sonra, kavramın Mises ve Hayek'teki anlamları sor-

gulanıp, tartışmanın asıl vuku bulduğu Kirzner ve Lachmann arasındaki ihtilafa geçilecektir.

2. Bir Kurucu Figür Olarak Carl Menger ve Sübjektivizmin Kökenleri

Carl Menger, kurucu figür olma vasfını, hem marjinalist devrimi S. Jevons ve L. Walras ile birlikte paylaştan üçlüden biri olarak ve hem de daha sonra neoklasik iktisatla önemli bir patika farklılığı yaşayacak olan Avusturya iktisat okulunun öncüsü olarak hak etmektedir. Neoklasik iktisatçılar ona marjinalist devrimin öncü üç isminden birisi olma payesi dışında pek bir rol vermezken, Carl Menger ismi Avusturya iktisadı açısından salt bir kurucu figür olma rolünün ötesinde anlamlar ifade etmektedir. Avusturya iktisat okulunun bütün açılımları kendi meşruiyetlerini veya farklılaşmalarını Menger’de bulmaya eğilimlidirler. Bu yüzden Avusturya iktisat düşüncesi içerisindeki Menger yorumları hayli zengindir. Bu yorum veya tartışmaların odak noktasını ise sübjektivizm tartışmaları oluşturmaktadır. Çünkü, Menger’in sübjektivizm kavramı emek değerden fayda değere geçişte anlamını bulan marjinalist devrimin kökenini oluşturduğu gibi, Avusturya iktisat düşüncesinin de en temel kavramını teşkil etmektedir. Bu tartışmaların bağlamını anlamak ve farklı Menger yorumlarını anlamlandırmak için öncelikle Menger’in döneminin entelektüel ortamını irdelemek gerekmektedir. Çünkü, bu ortam, daha sonra farklı akımların kendilerine yakın bulabilecekleri birçok düşünce akımının kesişme noktasında bulunmaktadır.

Menger’in dâhil olduğu Avusturya entelektüel iklimi Almanya’daki neo-Kantçılar ve post-Hegelcilerin etkisinden uzaktı. Avusturya’da onun yerine, bireylerin dünyadaki pratik problemlerine ilişkin ontolojik vurgular içeren Aristotelesçilik hakimdi. “Aşkın Tin, Akıl ve İdealizmin büyük temaları ve bu tarz düşüncelere karşı gelişen tepkilerin entelektüel şokları Avusturya düşünce iklimine çok az ulaşmaktaydı. Kısacası, Avusturya felsefesi Ondokuzuncu Yüzyılın büyük bir bölümünde Alman kurucu etkilerinden büyük ölçüde izole bir durumda kaldı ve kendi özel fikirlerine bağlılıkları insan bilimlerinin ve özellikle iktisadın evriminin şekillenmesinde dikkate değer bir etki yaptı” (Oakley 1997, 31).¹ Entelektüel iklim

¹ Aynı dili kullanan iki ülkenin üniversiteleri ve entelektüel çevreleri arasında elbette canlı bir alışveriş vardı. Ama Avusturya’daki eğitimi ve entelektüel havayı şekillendiren miras Almanya’dakinden ilgili dönemde hep farklı kalmıştır. Mesela Kurz’un da belirttiği gibi (1995, 10-11) tarihselcilik Avusturya’da

açısından bu farkın Menger'in düşüncelerinin hâkim Alman etkisinden bağımsız ve özgün taraflarının kaynağına işaret ettiği de söylenebilir.

Bir iktisatçı olarak Menger'in içinde bulunduğu entellektüel iklimin durumu için Hayek'e başvurulabilir. Hayek'e göre (1992, 63-65) klasik politik iktisat özellikle değer teorisi alanında Ondokuzuncu Yüzyılın ortalarından itibaren hızla güven kaybetmiştir ve bunun etkisi en fazla Almanya'da ortaya çıkmıştır. Klasik politik iktisadın çöküşü, İngiltere'de sadece durağanlaşma şeklinde kendini göstermiş iken, Almanya'da tarihselci okulun saldırılarının ve klasik doktrinin zaten pek fazla yerleşememiş olmasının etkileriyle hızla irtifa kaybı olarak tezahür etmiştir. Klasik doktrinin Almanya'da başlangıçtan beri pek yerleşememiş olmasının sebeplerinden birisi de Alman iktisatçıların emek değer teorisinin içsel çelişkilerinin farkında oluşlarıydı. Muhtemelen Galliani'nin ve diğer bazı Onsekizinci Yüzyıl Fransız ve İtalyan yazarlarının etkisiyle, değeri bütünüyle faydadan ayırmayı reddeden bir gelenek Almanya'da hep canlılığını korudu. 1850'ler ve 1860'larda Hermann'ın (ve ihmal edilmemesi gereken Gossen'in) başını çektiği yazarlar, fayda ve kıtlık düşüncesini değer içinde açıklayarak birleştirmeye çalıştılar, ki bu çabalar çoğunlukla Menger'in sübjektivist çözümüne yaklaşmıştır. İngiliz iktisatçıların yararsız bulduğu bu spekülasyonlar Menger'e yol göstermiştir. Streissler de (1990, 32) 1825 ile 1875 yılları arasındaki Alman iktisadî düşüncesinin protoneoklasik bir karakter arz eden sübjektivizmin ve metodolojik bireyciliğin hâkim olduğu bir yapıya sahip olduğunu iddia etmektedir. Menger de *Principles of Economics*'inde (1976) çoğunlukla bu Alman yazarlara atıf yaparak sözkonusu geleneğe aşina olduğunu göstermektedir.

Sübjektivizm ortak paydasında Menger'in çağdaşı olan bir diğer isim ve entellektüel yönelim de Dilthey ve onun *Geisteswissenschaften* ile *Naturwissenschaften* arasındaki epistemolojik dualizme dikkat çekişidir. Dilthey ile Menger arasında doğrudan bir entellektüel etkileşim yoksa da, Menger'in, Dilthey'in anlamayı (Verstehen) tinbilimlerine bir yöntem olarak öneren yaklaşımının öncülerinden olan Droysen'den etkilen

asla hakim bir pozisyona yükselmemiştir. Bu farklılığı ortaya koyup Avusturya felsefi düşüncesinin hakim biçiminin Aristotelesçilik olduğunu güçlü bir şekilde ortaya koyan şu çalışmalara bakılabilir: Smith (1990; 1994a; 1994b), Kauder (1970), Oakley (1997; 1999). Ioannides de (1992, 17) dönemin Avusturyasında Aristotelesçi felsefi gelenek ile, değerün sübjektivist ve psikolojik kavramsallaştırmalarının yaygınlığına dikkat çekerek, bunların Menger üzerinde pozitif etkiler olarak sunulabileceğini öne sürmektedir.

Piyasa

diği bilinmektedir. Droysen de Avusturya düşüncesindeki sübjektivist yönelimin nc isimlerindedir. Doğrudan etkileşimden söz edilemese de, her ikisi de sübjektivist yönelime sahip olan Dilthey ve Menger'in bu kavrama yönelik tutumları Oakley'in (1997, 90) ifadeleriyle Şu Şekilde izah edilebilir: "Wilhelm Dilthey'in insanbilimleri felsefesi insan ontolojisine ilgili nesnenin husule getiricisi olarak açık bir vurgu yapan bir sübjektivizm versiyonunu ihtiva etmektedir. Menger'in sbjektivizminde, bu insan boyutun bütüncül odağına teori inŐasında hakkettiğinden daha az dikkat ve etki imkn verilmektedir. Onun eğilimi, sübjektivizmi empoze edilmiş temel iktisadî sınırlar ve kesin(exact) teorinin izin verdiği hudutlar içine hapsedmekti. Dilthey için ise, insan bilimleri bütün boyutlarıyla insan yaŐamının –daima tarihsel, sosyal ve durumsal koŐullarla bağlantı hlinde olarak- bilinçli amaçları ve ifadelerinde temellenmekteydi. Menger'in aksine, o, bu zengin ontolojik içeriği bu bilimlere evrensel olarak geçerli bir statü bahşedebilecek olan bir metateori araŐtırması içinde muhafazaya çalıŐmıŐtır".

Menger ve Dilthey zelinde Ondokuzuncu Yüzyılın son çeyreğinde Avusturya iktisadının sübjektivizmi ile hermeneutik düşüncenin sübjektivist temeli arasındaki paralellik, ilginç bir tesadüfle yirminci yüzyılın son çeyreğinde tekrar ortaya çıkacaktır. Bu sefer ilgili paralellik doğrudan bir etkileşim olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Modern Sübjektivizm ve 'Radikal' Sübjektivizm TartıŐması ve İmaları

Avusturya iktisadı içerisindeki sübjektivizm tartışmaları Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde okulun yeniden hayatiyet kazanmasıyla birlikte tekrar alevlenmiŐtir. İlgili tartışmalar Kirzner'in temsil ettiği modern sübjektivizm yorumu ile Lacmann'ın temsil ettiği radikal sübjektivizm yorumu olarak tasnif edilebilir. Sübjektivizm konusundaki tartışma yelpazesinin iki ucunu temsil eden bu yorumlar, hâliyle, Menger'den başlayan yeni birer Avusturya sübjektivizmi tanımı da ortaya koymaktadırlar. Her iki yorumun da müracaat ettiği temel sübjektivist metinler ilk kuŐaktan Menger, ikinci kuŐaktan Mises ve Hayek'in metinleridir. nceki bölümde Menger tartıŐması yapıldığından, burada öncelikle Mises ve Hayek'in sübjektivist yönelimleri üzerinde durulacak ve ondan sonra da sübjektivist

vizmin neo- Avusturya iktisadı içerisindeki modern ve radikal versiyonları tartışılacaktır.

Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde hayatıyet kazanan neo Avusturya iktisatçılarının bir "izm" olarak, ayırdedici bir vasıf olarak bilince çıkmış sübjektivizm kavramsallaştırımının benzerini Mises ve Hayek'te bulmak zordur. Avusturya iktisat düşüncesinin omurgasını teşkil eden bu iki ismin analizlerinin bizatihi kendisi sübjektivisttir. Bu yönüyle, Mises ve Hayek'te, sübjektivizm, kendi teorik söylemlerine içseldir denebilir.²

Mises'e göre, iktisat insan davranışının (human action) bilimidir. Bu yüzden temel analiz birimi de insanın sadece ekonomizasyon davranışı değil, ama insan davranışının bütünü olmalıdır. Hâkim neoklasik paradigmanın ekonomizasyon temelli rasyonel seçim kavramına göre daha geniş bir insan davranışı kavramını analizinin temelini koyan Mises'te bu kavramın iki sübjektivist unsuru öne çıkmaktadır (Kirzner 1992, 130-31). İlk olarak, insan davranışı en temelde amaçsaldir (purposive) ve onun amacı yalnızca maksimizasyon değildir. Davranışın aslı unsuru maksimizasyon peşinde koşması veya tahsis etkinliği gibi şeyler değil, ama belirli bir hedef (goal) kovalamasıdır ki bu hedef bütünüyle boş oturmak bile olabilir. Bu yüzden, insan davranışını sübjektif unsurdan soyutlamak imkânsızdır. İkincisi, insan davranışı kavramı girişimcilik unsurunu bünyesinde barındırmaktadır. Gerçek bir ekonomideki bütün aktörler daima girişimci durumundadırlar. İnsanlar yalnızca hedeflerinin etkinliğini izleme donanımına değil, aynı zamanda hangi amaçları kovalayacaklarına ve hangi araçların imkân dahilinde olduğuna ilişkin güdü ve dikkat donanımına da sahiptirler. Bu yüzden, karar alma analizindeki sübjektivizm amaç-araç çerçevesindeki basit seçimden daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Kavram sınırlı bir maksimizasyon davranışından, önsezileri peşinde koşan insan davranışına doğru genişlemiştir.

² Oğuz'un da belirttiği gibi (2004, 101), "Mises ve Hayek, 1930'lu ve 40'lu yıllarda, Avusturya yaklaşımının o dönemdeki diğer yaklaşımlardan çok radikal bir şekilde farklı olduğunun farkında değildiler". Hatta Mises'in modern Avusturyan temaların büyük bir kısmının öncü kitabı olan Human Action'ı yazma amacı da Avusturya iktisadı üzerine değil, iktisat üzerine kapsamlı bir kitap ortaya koymaktır. Amerika'daki Avusturya iktisadi düşüncesinin bu lider ismi diğer iktisattan ayrı bir Avusturya iktisadının varlığına da inanıyor değildi (Vaughn 1994, 69-70). Ama bu yargının kurucu metinler ve isimler için çoğu zaman geçerli bir yargı olduğunu da atlamamak gerekmektedir. Yani bu durum Mises'in neoklasik paradigma içinde addedilmesini gerektirecek bir veri anlamında alınmamalıdır.

Piyasa

Mises'te analiz basit bir ekonomizasyon davranışından kurtarılıp, sübjektivist temelde daha geniş bir insan davranışına dönüştükten sonra, sübjektivizmi bu yönde daha da derinleştiren isim kuşkusuz Hayek olmuştur. Hayek'e göre sosyal bilimler fizik bilimleri gibi nesnelere ilişkilerle değil, insanlarla nesnelere veya insanlarla insanların ilişkileriyle ilgilenmektedir. Sosyal bilimlerin insanları eylemleriyle ilgilenmektedir ve amacı insanların eylemlerinin niyetlenilmemiş ve tasarımılanmamış sonuçlarını açıklamaktır (Hayek 1955: 25). Sosyal yahut insan eyleminin nesnelere fizik biliminin kullandığı dar anlamdaki 'objektif bulgular' değildir ve bunlar fizikî terimlerle açıklanamaz. Sosyal bilimin nesnelere davranışta bulunan insanların fikirleridir (Hayek 1955: 26-27). Doğa bilimci, için objektif olgularla sübjektif fikirler arasında ayırım yapmak kolaydır, fakat bu ayırım sosyal bilimler için o kadar kolay değildir. Çünkü, sosyal bilimlerin nesnelere, olguları denen şeyler zaten fikirlerdir. Fikirlerden kasıt da eylemleriyle sosyal bilimciye nesne üreten bireylerin fikirleridir. Gerçekten de, sosyal bilimlerde, nesnelere, aynı zamanda, bireylerin bu nesnelere hakkındaki inançları ve fikirleri oluşturur. Ne 'meta', ne 'mal', ne de 'yiyecek' yahut 'para' fiziksel terimlerle ifade edilebilir, aksine, bunlar ancak insanların bu nesnelere ilgili görüşlerinde ifadesini bulur.³ Bu yüzden, doğa bilimlerinin yaklaşımı 'objektif', sosyal bilimlerin yaklaşımı ise 'sübjektif' olarak adlandırılabilir (Hayek 1955: 28).

Hayek'in ontolojik bir temel olarak sübjektivizmi benimseyişi onu bir yandan her türlü pozitivizme ve kollektivizme karşı cephe almaya götürürken, öte yandan da onun genel olarak sosyal bilimlerde ve özelde iktisattaki bilgi problemlerine yönelmesine yol açmaktadır. Yani ontolojik temeldeki sübjektivizmin tutarlı bir uzantısı, epistemolojik temelde bilgiye dair düşüncelerinde ortaya çıkmaktadır. Hayek'in bilgi, bilginin sınırları, edinimi ve iletişimi ile ilgili epistemolojik düzeydeki yaklaşımı metodolojik düzeyde de kendini metodolojik bireycilik olarak gösterecektir.⁴

Hayek genelde sosyal bilimlerin ve özelde iktisadın sübjektif karakterine dikkat çektikten sonra bir adım daha atarak bu sübjektif karakterin doğurduğu bilgi problemlerini tartışmaya açmaktadır. Farklı insanların bil-

³ O'Neill'e göre (2001: 75-76), bu ontolojik sübjektivizmin yaklaşımı kaynağını Avusturya iktisat geleneğinde ve özellikle de Menger'de bulmaktadır. "Özellikle Menger, ancak nesnenin nedensel güçleriyle ilgili verili ortak inançlar varsa o nesnenin ekonomik bir mal olabileceğini öne sürüyordu."

⁴ Hayek'te bilgi probleminin merkezi yeri ve bunun sübjektivizm ile olan ilişkisi için bkz. Yılmaz (2002).

gi ve inançları birçok açıdan farklı ve ihtilâflı olacaktır. Farklı insanların bilgi ve inançları özdeş kabul edilse veya tek bir akıl ile ilişkilendirilebilse, zaten bunu 'objektif' olgu yahut 'sübjektif' olay şeklinde ayırmanın bir gereği kalmayacaktır. Fakat, Hayek'e göre "...herhangi bir insan grubunun eylemine kılavuzluk eden somut bir bilgi tutarlı ve bütüncül bir yapı olarak asla mevcut değildir. Bilgi, yalnızca, birçok insanın zihninde ortaya çıkan dağılmış, eksik ve tutarsız bir biçimdedir, ve bütün bilginin bu dağılımı ve eksikliği sosyal bilimlerin başlamak zorunda oldukları temel olgulardan birisidir. Felsefecilerin ve mantıkçıların çoğunlukla ve kibirle 'yalnızca' insan aklının eksiklikleri olarak gözardı ettikleri şey sosyal bilimlerin tam da başlamak zorunda oldukları şey hâline gelmektedir" (Hayek 1955: 29-30).

Hayek'in sübjektivizminin bir uzantısı olarak ortaya koyduğu bilgi problemiyle ilgili yaklaşımı ilk ve en etkili ifadesini 1937 tarihli "Economics and Knowledge" (Hayek 1980b) adlı makalesinde bulmuştur.⁵ Hayek bu makalede bilginin objektif olduğu ve bütün bireylerce ve gözlemci iktisatçılarca bir veri olarak algılandığı yönündeki varsayıma bütünüyle karşı çıkmaktadır (Fleetwood 1995: 58). Hayek, ilgili yazıda, Walrascı genel denge kavramından da kopmaktadır. Bu kopuş onu ürünlerin ve üreticilerin homojen olduğu tam rekabet nosyonundan, ve bununla bağlantılı duopol, oligopol, eksik rekabet vb. nosyonlardan da kopacaktır (Desai 1994: 25).

Hayek'in özellikle bilginin karakterine ilişkin muhakemesi, onun analizindeki sübjektivizmin analize içkin (embedded) yönünü açıkça ortaya koymaktadır. Sübjektivizmin analize içkin olmaktan çıkıp, Avusturya iktisadı paradigmasının temel söylem unsurlarından biri hâline gelmesi Yirminci Yüzyılın son çeyreğine, neo-Avusturya iktisadı olarak da adlandırılan döneme denk düşmektedir. Çok daha açık bir kavramsallaştırma çerçevesinde yürümeye başlayan sübjektivizm tartışmalarının iki ana gövde etrafında farklı tarzlarda yorumlanması da bu dönemde gerçekleşmiştir.

Kirzner'in yaklaşımı, Avusturya iktisadını daha geniş bir neoklasik paradigma altında değerlendirme yönünde iken, Lachmann, sosyal gerçekliğin teorizasyonunda daha verimli yollar bulabilmek için neoklasik ortodoksinin yüklerinin çoğundan kurtulma taraftarıdır. Tartışmanın odak-

⁵ Birçok yazara göre bu makale hem Hayek'in düşüncesinin gelişiminde hem de planlama tartışmalarına yönelik sonuçları açısından çok belirleyici bir yazıdır (Caldwell 1997: 1864).

landığı kavram iktisattaki denge analizinin rolü ve doğasıdır (Vaughn 1994, 139-40). Fakat dengenin rolü ve doğasına ilişkin bu tartışmanın temelini oluşturan unsur da sübjektivizm tartışmasıdır.

Kirzner, neoklasik ortodoksinin bütün bir profesyonel akademik hayatı boyunca eleştirmeni olmuşsa da, onu bu eleştirileri yıkıcı olmaktan çok aile içi eleştiriler olma formunu korumuştur. Ona göre marjinalist devrimin ilk yıllarında fiyatları objektif kritere değil de bireysel aktörlerin sübjektif değerlemesine bırakmakla neoklasik iktisat doğru bir başlangıç yapmıştır. Fakat, Yirminci Yüzyılın ortalarında neoklasik teorinin formelleşmesi onu sübjektivist kökenlerinden uzaklaştırmıştır. Bu da neoklasik iktisadın denge şartları kavramı etrafında şekillenmesine ve dolayısıyla sınırlı ve statik durumları tasvir etme yönelimine girmesine yol açmıştır. Kirzner, denge fiyatlarının önemini reddetmese de, onun yerine piyasa süreci kavramını önermiştir. Piyasa sürecini anlamamanın yolu da gerçek piyasaların dengeye doğru nasıl yaklaştığını ve yöneldiğini incelemekten geçmektedir. Homojen bilgi ve maksimizasyon davranışı varsayımları altında analiz geliştiren geleneksel iktisadın statik denge teorileri, yalnızca dengenin belirli parametreler altındaki durumunu verebilirler. Kısmî olarak “bilgisiz” olan maksimizasyon davranışı içindeki bireylerin dengeye yönelimlerini açıklayamazlar. Dengeye yönelme davranışını anlamamanın ve açıklamanın yolu da, bu davranışının aktörleri olan girişimcilerin teorisini kurmaktan geçmektedir (Vaughn 1994, 140). Girişimciler diğerlerinin atladığı kâr fırsatlarına karşı tetikte olan ve bunları farkettiğinde araç amaç çerçevesini yeniden tanımlayan aktörlerdir.

Kirzner sübjektivizmi Avusturya iktisat düşüncesinin temeline yerleştirirken, Lachmann'ın radikal versiyonundan farklı olarak, daha mutedil bir tutum takınmaktadır. Sübjektivizm, Kirzner'da onun girişimcilik teorisinde görüldüğü gibi, bir yönüyle Kirzner'in analizine içkin iken, diğer yönüyle de Kirzner sübjektivizmi Menger'den beriye doğru yeniden yorumlama gayreti içerisindedir. Bu gayretin bağlandığı nokta da yine girişimcilik kavramı olmaktadır.

Avusturya iktisadının standart algılanışı, ekolün azalan marjinal fayda kavramı ve marjinal fayda teorisi üzerine odaklanmaktadır. Oysa, Kirzner'a göre (1992, 73), bu, Menger'in sübjektivist perspektifinin merkezini bize vermemektedir. Menger'in sübjektivizmi, kendi bilgi, algı kabiliyetleri çerçevesinde hareket eden ekonomizasyon peşindeki bireylerin

iradi çabaları ile şekillenen bütün bir iktisadî sistemin vizyonu olarak ortaya konmalıdır. Böyle bir perspektif ekonomiyi, fiziksel dönüşümlerin, ilişkilerin veya oranların basit bir ifadesi olmaktan, insanî değerlendirmelerin, tercihlerin, beklentilerin ve hayallerin doğrudan yahut dolaylı ifadeleri haline dönüştürmektedir. Bu da, sübjektivist perspektifi basit bir fayda temelli değer teorisine indirgenmekten kurtarıp, ekonominin bütününe açıklama imkânı veren daha geniş bir alanın yolunu açmaktadır. Bu yüzden, marjinal değer teorisi Menger'in analizinin zirve noktasını değil yalnızca temelini oluşturmaktadır.

Fakat, Kirzner'a göre (1992, 76-77), Menger'in sübjektivizmi bütün bu açılımına rağmen eksik kalmış bir sübjektivizmdir. Çünkü, tüketici yargılarını mallar alanına aktaran bu sübjektivizm girişimcilikğin adımlarını, onun geleceğin belirsizliğinin sisi karşısındaki imajinatif ve spontan tarzını kavramada eksik kalmaktadır. Tüketici tercihlerinin kaynak tahsisini belirlemesi, bu tercihlerin piyasa girişimcilerince algılanıp aktarılması yoluyla olmaktadır. Menger'in piyasa olayını belirleyen, pasif fiziki çevrenin sınırları yerine aktif tüketici değerlemeleri olduğuna ilişkin yaklaşımı, sübjektivist iktisadın gelişimi açısından öncü bir adım oluşturmaktaysa da eksiktir. Çünkü, bu yaklaşım sübjektivist değerlemenin, girişimcinin beklentilerinde ve fırsatlar karşısında tetikte oluşunda ifadesini bulan insan davranışlarında piyasaya yansımalarını atlamaktadır. Menger'in yaklaşımında tüketici tercihlerinin kaynak tahsisini belirlemesi otomatik ve mekanik olarak gerçekleşmektedir.

Menger'in sübjektivizminin eksik kalışının asıl sebebi, onun, insan davranışının eksik bilgi ve hatadan etkilenmediği varsayımına dayanıyor oluşudur. Buna göre, fiyatları belirleyen tüketici değerlemeleri, ekonomizasyon peşindeki bireyin kararlarına konu olan durum hakkında bütün bilgiye sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. Hata ve eksik bilginin varlığı reddedilmemekte ve fakat bu patolojik bir durum olarak yorumlanmaktadır. Oysa, Kirzner'in yaklaşımında, girişimci merkezî bir rol oynamakta ve bu girişimci, eksik bilgi ile hataların yarattığı pür kârın peşinde koşarak, tüketici tercihlerinin dinamik bir biçimde piyasa sürecini belirlemesine yol açmaktadır (Kirzner 1992, 77-79).

Menger'in bu 'eksik' sübjektivizminin mirasının Yirminci Yüzyıl iktisadî düşüncesine devrettiği mirasın, Kirzner'in tasnifiyle (1995, 14) üç

patika izlediği görülmektedir. Bunlardan ilki ana akım iktisadı, yani neoklasik paradigmadır. İkincisi Kirzner'in kendisini de dâhil ettiği modern sübjektivizm ve üçüncüsü radikal sübjektivizm yaklaşımıdır.

Menger'in 'eksik' sübjektivizminin neoklasik paradigma üzerindeki etkisi bütünüyle bu 'eksik' yönün belirleyiciliği olarak tezahür etmiştir. Neoklasik paradigmanın bireyi, bütünüyle veri ve bilinen bir amaç-araç çerçevesi içerisinde ekonomizasyon davranışı gösteren bir bireydir. Bütün bir ekonomi bu ekonomizasyon davranışına indirgenmiştir. Tam bilgi varsayımı, ilgili paradigmanın sadece bireysel kararlar için değil toplumsal kararların verilmesi için de kullanılabilmesi için de kullanılabileceği imasını içerdiğinden, Menger'in sübjektivizminin 'eksik' unsurları bile neredeyse bu paradigmada görünmez hâle gelmiştir. Hayek'in tam bu dönemde bilgi problemini merkeze alan analizi, esasında Avusturyan temaların neoklasik paradigmadan ilk kez açık bir biçimde ayrılmaya başladığı dönemi de işaretlemektedir.

Kirzner'in (1995, 16), Menger'in sübjektivizminin ikinci mirasçısı olarak gösterdiği modern Avusturya sübjektivizmi kendini büyük ölçüde Mises ve Hayek'te temellendirmektedir. Ona göre bu yaklaşım Menger'in en makul mirasçısıdır. Çünkü bu yaklaşım bir yandan Menger'in sübjektivizminin eksikliğinin bilincinde olarak onun analizinin makul ve geçerli yönlerini takip etmekte diğer yandan da üçüncü mirasçı grup sayılabilecek olan radikal sübjektivistlerin nihilizminden sakınabilmektedir. Mengerci sübjektivizmin bu modern açılımının anahtar unsurunu piyasa sürecindeki girişimcilerin rolü ve yine rekabetçi piyasa sürecinde tedricî olarak genişleyen bilginin rolü oluşturmaktadır. Bu kavramlardan ilki Mises'ten alınmadır; ikincisi ise Hayek'e aittir. Mises-Hayek piyasa süreci teorisi de deneyecek bu yaklaşım, bilgi genişlemesinin sistematik sürecini ve girişimcinin keşiflerinde ifadesini bulan denge karakterini incelemektedir. Bu yaklaşım tüketici tercihlerinin öncü ve belirleyici konumuna sahip çıkarak, Menger'in teorisindeki sübjektivizmin anahtar unsurunu korumakla kalmamakta, Menger'in tam bilgi varsayımına dayalı analizinin yine Menger'in sübjektivizmine getirdiği yükü de ortadan kaldırmaktadır.

Kirzner'a göre (1995, 17), modern Avusturya sübjektivizmi, tüketici tercihlerinin sistematik olarak piyasaları ifade etme eğiliminde olduğuna ilişkin Mengerci yaklaşımı mümkün kılan iki önemli unsura sahiptir. Bu unsurlardan ilki Menger'in tam bilgi varsayımının reddine dayanmaktadır. Piyasanın Mises-Hayekçi algılanışı piyasa katılımcılarının kar-

şıklı olarak bilgisizliğine dayanmaktadır. Tarafların hiçbirisi tam bilgiye sahip değildir ve olamazlar da. İkinci sübjektivist unsur ise, yine ilk argümana bağlı olarak, pür girişimci kâr fırsatını yaratan şeyin piyasa katılımcılarının karşılıklı hatalarına dayandığını ortaya koymaktadır. Bu fırsatların ortaya çıkışı girişimci keşifleri için cazip teşvikler sunmaktadır. Sübjektivizm, girişimci keşiflerinin yapıldığı yerde devreye girmektedir. Modern Avusturya yaklaşımı, bu fırsatların elde edilebilmesi için onların yalnızca var olduklarını kabul etmekle yetinmez, onun yanında piyasa bilgisizliği ile çevrelenmiş iktisadî dünyada fark edilmemiş (unnoticed) olan fırsatların varlığını da temel alır. Bu fark edilmemiş fırsatların fark edilmesi ve elde edilmesi onların girişimcilerce keşfedilmelerine bağlıdır. Girişimcilerin keşif kabiliyeti de onların fırsatlara dönük bir şekilde tetikte olmalarının bir sonucudur. Kirzner'a göre yeni bir sübjektivist unsur olarak girişimcilerin bu tetikte olma hâli Mises ve Hayek'in çalışmalarında da zımnî olarak mevcuttur. Kirzner'ın yaptığı ise, bu kavramı genişleterek daha kapsamlı bir teori çerçevesine oturtmaya çalışmaktır.

Kirzner'ın tasnifindeki üçüncü sübjektivist vâris ise, radikal sübjektivizmdir. Lachmann'ın öncülüğündeki radikal sübjektivizm yaklaşımı, Kirzner tarafından nihilizme kapı aralamakla suçlansa da, sübjektivizmi daha geniş bir felsefî düşünüm performansı içerisinde değerlendirip, Avusturya iktisadına bu açıdan bir açılım kazandırma çabası olarak değerlendirildiğinde, önemli bir katkı oluşturmaktadır. Radikal sübjektivizmin felsefî olarak kendine yakın bulduğu düşünce akımının hermeneutik olması da bir başka ilginç noktadır. Çünkü, tin bilimlerine farklı bir yöntem arayışı olarak hermeneutiğin ilk formülasyonlarından birisi Menger'in de çağdaşı olan Dilthey tarafından yapılmıştır. Dilthey ile Menger'in sübjektivizimleri arasında açık bir etkileşim yoksa bile, görünür benzerliklerin olduğuna daha önce değinildi. Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde bu iki yaklaşım arasındaki yakınlaşma ilginç bir biçimde tekrar ortaya çıkmıştır. Bu yakınlaşma hermeneutik düşüncenin çağdaş versiyonlarına daha yakın olan Don Lavoie tarafından ileri götürülerek Avusturya iktisadının hermeneutiğin en önemli çağdaş düşünürlerinden birisi olan Gadamer'in terimleri ile tanışmasına kadar varmıştır.⁶

⁶ Burada Lachmann'ın öncülüğündeki radikal sübjektivizmin, hermeneutik etkisiyle yorumcu bir iktisat önerisine kadar giden seyri üzerinde durulmayacaktır. Bu seyri genel hatlarıyla yorumlayan bir çalışma için bkz. Lavoie (1994a).

Kirzner'in nihilizme kapı aralamakla suçladığı Lachmann'ın analizine bakıldığında, ilginç bir biçimde, Onun'da kendisine öncü olarak yine Mises ve Hayek'i seçtiği görülmektedir. Fakat Lachmann'ın Mises ve Hayek yorumlarının ulaştığı sonuçlar Kirzner'inkilerden çok farklıdır. Lachmann, bir yandan insan eyleminin zaman içerisinde tuttuğu yeri hesaba katarak Mises'in kavramının derin imalarına açılmakta, diğer yandan da, Hayek'teki bilgi sorununu, bireysel planların formülasyonu sürecinde sübjektif bekleme rollerin rolünü hesaba katarak ve bilgiyi sadece bir keşif sorunu değil ama bir yaratım sorunu olarak, ele alarak geliştirmektedir (Gloria-Palermo 1999, 116).

Lachmann, sübjektivizmi, sosyal fenomenin içsel anlamını, yani bunun aktörlere ne anlam ifade ettiğini ortaya koymaya çalışan bir araştırma programı olarak tanımlamaktadır. Bunu da şu şekilde tasnif etmektedir (Lachmann 1994, 243): 1) Anlamın izahı sosyal bilimlerin tipik araştırma prosedürüdür. Doğadaki süreç ve fenomenler ulaşılabileceğimiz anlamlara sahip olmadığından doğa bilimleri farklı yöntem kullanmalıdır. 2) Sosyal fenomen amaç peşindeki aktörlerin etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu yüzden aktörler açısından eylemlerinin, her aktör açısından aynı olmasa da, araştırılabilir bir anlamı vardır. 3) Seçim sosyal davranışın bir prototipidir. Bunun için alternatifleri değerlendirebilecek bir zihne gereksinim vardır ve anlam ona atıf yapabileceği bir zihni önceden varsayar. İnsan zihninin otonomisi olmadan bir sübjektivizmden bahsetmek pek bir anlam ifade etmez. 4) Bu yüzden sübjektivizmin araştırma programı her türlü determinizm ile ve özellikle de genel denge modeli ile uyumsuzdur.

Lachmann'ın temel katkısı, kendisine kadar gelen sübjektivizmi, insan tercihlerinden alıp bekleme rollerine doğru genişletmiş olmasıdır. Kendi entellektüel atalarından birisi saydığı Menger'in sübjektivizminin 'eksik' bir devrim olarak kaldığını o da vurgulamaktadır. Fakat bu konuda da Kirzner'dan farklılaşmaktadır. Kirzner, Menger'in sübjektivizmindeki 'eksikliği' onun tam bilgi varsayımına dayanarak mekanik bir homo-economicus tasarımına izin verdiği için eleştirmektedir. Bu 'eksikliği' gideren analiz ve açılım da Hayek'in bilginin doğasına ilişkin yaklaşımından gelmişti. Lachmann ise (1994, 217), Menger'in muzaffer bir pozitivizm çağında yaşamak zorunda kalan Aristotelesçiliğinin kendisini isteklerin objektifliğinden kurtaramadığını ve 'kesin kanunlar (exact laws)' peşine düş-

mek zorunda kaldığını belirtmektedir. Menger, Lachmann'a göre, özellikle isteklerin sınıflandırılmasında güçlü objektivist eğilimlere sahiptir.

Oysa, Yirminci Yüzyıl Avusturya iktisat düşüncesindeki gelişmelerden yararlanan Lachmann analizini bekleyişlerin sübjektifliğine doğru genişletmiştir. Bunun için de öncelikle Hayek'in bilgi kavramlaştırmasından yararlanmaktadır. İnsan davranışını anlamanın yolu yalnızca amaçların sübjektivimini kabul etmek değil, sahip olunan bilginin yorumunun sübjektivizmini de kabul etmekten geçmektedir. Farklı aktörler aynı nesnelere hakkında aynı bilgilere sahip olduklarında bile bu bilgiyi kullanım biçimleri aynı olmayabilecektir. Çünkü bu bilgi her biri için farklı bir bağlama sahiptir. Bilgiyi/davranışta kullanılmak üzere bekleyen istikrarlı yahut genişleyen bir stok gibi düşünmek mümkün değildir (Lachmann 1994, 220).

İnsan davranışları bir belirsizlik dünyasında gerçekleşir. Gelecek bilinemez, fakat tahayyül edilebilirdir. Bu durumda iki unsur önem kazanmaktadır. İlki, ister araçlar isterse de amaçlar şeklinde olsun geleceğe ilişkin olaylar bekleyişler biçimindeki planlarda ortaya çıkar. Fakat aynı gelecek olayı karşısında farklı aktörlerin tavrı farklı olacaktır. İkincisi, belirsiz dünyadaki planların başarısı muhtelif olumsuzluklara karşı alternatif planların varlığını gerekli kılmaktadır, fakat bunlar da sınırlı sayıda olabilirler (Lachmann 1994, 221).

Aslında plan kavramının kendisi de Hayek'in bilgi analizinin bekleyişler kavramına açılmasını sağlamaktadır. Çünkü plan iki tip bilginin bir sonucudur. İlki geçmiş tecrübelerin sübjektif yorumundan çıkan bilgi ve ikincisi geleceğe yönelmiş bilgidir. Bu ikincisi, Mises'e göre, insan davranışında içsel olan spekülâtif kısımdır. Söz konusu ikinci kısım sayesinde ki, Lachmann, Mises ve Hayek'in yaklaşımlarından hareketle, bekleyişleri bir eksik bilgi ürünü olarak değil, ama bir çeşit öngörü olarak değerlendirebilme imkânını yakalamaktadır (Gloria-Palermo 1999, 120).

Lachmann'a göre, bekleyişler, insan zihninin bir yaratımı olduğundan, bütünüyle sübjektiftirler ve bu yüzden öngörülemez ve formalize edilemezler. Dolayısıyla, adaptif, statik veya rasyonel bekleyişler kavramları Lachmann'ın perspektifinden kabul edilemezdir (Gloria-Palermo 1999, 121).

Lachmann ,sübjektivizmi, Avusturya iktisadının en temel kavramı ve iktisada en önemli katkısı olarak görürken, bu kavramın aynı zamanda

bir 'yorumcu dönüş (interpretive turn)' sağladığını düşünmektedir. O, neoklasik düşünme tarzının aşırı soyutlamasının 'yaşam dünyasını (lebenswelt)' dışladığını ne sürmektedir. Neoklasik iktisat bu soyutlama tarzını klasik mekaniği taklit ederek elde ettiğine göre Avusturyalıların en fazla karşı çıkacağı nokta bu olmalıdır. Çünkü, bu, insanı bir mekanizma gibi algılamaya götürmekte ve davranış ifadelerini de dışsal olaylarca belirlenen şeyler gibi sunmaktadır. Burada davranış (action) reaksiyon ile karıştırılmaktadır. Oysa, ortada amaçların seğimi diye bir şey yoktur. Her bir birey için 'kapsayıcı tercih alanının' belirli olduğu bir yerde seğilen şey nedir ki? Yani, seçim eyleminin sonuçları önceden belirlenmiştir. Piyasa fiyatlarındaki değişimlere göre birey kendi farksızlık eğrisini aşağı ve yukarı kaydirmek gibi anlamsız zihn cimmastiklere girişmektedir. Bunun ise insanın 'yaşam dünyasındaki' anlamlı davranışı ile hiğbir ilgisi yoktur (Lachmann 1994, 277-78).

Lachmann'a göre insan amaçlarını gerçekleştirmek için planlar yapar ve bu planlar ulaşılabilir olan araçlar ile serbestçe seğilen amaçlara dayanır. Bunlar ya gerçekleşir ya revize edilir ya da bütünüyle değiştirilir. Fakat, ne olursa olsun, fiyatlar, üretilen yahut mübadele edilen miktarlar gibi gözlemlenebilen iktisadî olaylar planlarımızın etkileşimlerinin bir sonucudur. Planların kılavuzluğundaki eylem iktisadî olayın ortaya çıkmasına neden olur. Yani, iktisadî olay planlarca yönlendirilen davranışın kendini dışa vurumudur. Bu yüzden Avusturyalılar mekanistik değil ama irad (voluntaristic) bir davranış teorisine sahiptirler denebilir. Burada hermeneutik yardımcı olmaktadır. Çünkü davranış, zihnimizin anlam atfettiği eylemler dizisinden oluşmaktadır. Bu yüzden davranışın unsurları zihnimizin ifadeleri olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, davranış ve etkileşimin incelenmesi yorumcu bir faaliyet olmaktadır (Lachmann 1994, 278-79).

Lachmann (1994, 282) iktisadî olayların, gözlemlenebilir olmalarına rağmen, anlamlı olabilmeleri ve bilgi dağarcığımıza katkı yapabilmeleri için yorumlanmaları gerektiğini düşünmektedir. Yalnızca anlamlı ifadeler kendilerinin yorumlanmasına imkân verirler. Dahası, insan davranışının bütünü bir 'znelerarasılık (intersubjectivity)' bağlamı içinde yer almaktadır. Kendi davranışlarımızı ve muhataplarımızın davranışlarını anlamlandırdığımız genel gündelik dünyamız (Lachmann burada 'yaşam dünyası' kavramını Schtz'dan aldığını belirtmektedir) kuşkudan

uzaktır ve açıklık içindedir. Yani davranışlarımızın anlamlandırıldığı yegane yer burasıdır. Gözleme edindiğimiz iktisadî fenomene ilişkin ampirik bilgimiz bu bağlama gömülü/içkin (embedded) olarak yorumlanmalıdır. Burada anlamın izahı, bir dış gözlemci olarak iktisatçının kendi bilişsel amaçlarına uygun anlamı, nesnesine iyidirmesi demek değildir. Aksine, öznelarası anlamların bağlamı içeriğinde gözlem sahnesindeki aktörlerce bu fenomenlere atfedilen anlamın izahı olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, iktisadî fenomenin hermeneutik yorumu, her bir toplum için tesis edilmiş anlamların ufku içinde yer almak durumundadır.

Lachmann, 1971'de yazdığı *The Legacy of Max Weber* kitabı ile, yorumcu ekonominin (interpretive economics)⁷ savunucusu hâline gelmiştir. Fiyatlar, sermaye malları veya kurumlar gibi iktisadî olaylar 'okunması' gereken 'metinlerdir'. Bu yüzden, iktisatçıların sübjektivizm kavramını değer teorisindeki teknik bir mesele olarak algulamak yerine insan bilimlerinin doğasına ilişkin felsefî bir kavram olarak yorumlamasına önem vermiştir. Lachmann'a göre iktisat, anlamın yorumu gibi anlama (Verstehen) yöntemlerini kullanan bir bilim olmalıdır, yoksa, doğa bilimlerini taklit eden ve nedensel ilişkiler peşinde koşan bir bilim değil. Avusturyalıların en ayırıcı katkısı iktisadî bu sübjektivist ilke üzerinden mantıksal sonucuna kadar götürmüş olmalarından gelecektir. Bu sayede, Avusturyalılar Ricardocu mirastan kalan objektivist unsurlardan iktisadî kurtarma imkânına sahiptirler. Avusturya iktisadının yapması gereken bu sübjektivizmin olanaklarından sonuna kadar yararlanmaktır. Özellikle de beklentiler (expectations) konusunda sübjektivizm temelli analizler genişletilmelidir (Lavoie 1994b, 6,9).

Modern ve radikal sübjektivizm yaklaşımlarının birbirinden hayli farklı sonuçlara ulaşmış olmaları, bu iki yaklaşımın farklı felsefî söylemlere ve amaçlara sahip olmalarıyla ilişkilidir. Kirzner en nihayetinde neoklasik söyleme tamamlayıcı bir teori önermekte ve bu hâliyle daha tutarlı bir teorik söylem geliştirebilmektedir. Lachmann ise hermeneutik düşüncüyü söylemine dâhil ederek çok daha radikal bir sübjektivizm tanımına ulaşmaktadır. Bu tanım da neoklasiklerin anladığı anlamda 'tutarlı' bir teori oluşturma imkânı vermemektedir, çünkü, büyük ölçüde bu 'tutar-

⁷ Lavoie'nin tercih ettiği bu kavram hermeneutik geleneğin yorumcu yönünü vurgulamaktadır. Yoksa Lachmann'ın tarzı daha çok radikal sübjektivizm adlandırılmasıyla tanınmaktadır. Kendisinin 'Avusturya hermeneutik' kavramını kullandığı da olmuştur.

lı' ve mekanik teori anlayışının eleştirisi üzerine kuruludur. Dolayısıyla, denebilir ki, bu iki yaklaşım arasındaki fark, her ikisi de Avusturya iktisat düşüncesi içerisinde zikredilse bile, çok derindir.

4. Sonuç

Avusturya iktisat okulunun en tanımlayıcı kavramı şüphesiz sübjektivizmdir. Okulun diğer temel özelliklerinden sayılan bireycilik ve piyasa süreci kavramları da bütünüyle sübjektivizm kavramına atfedilen anlama bağlı olarak şekillenmektedir. Kavramın bu denli merkezî bir yer tutması okul içerisinde kavrama ilişkin çok zengin bir tartışma geleneğinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Sübjektivizm kavramını Avusturya iktisat düşüncesine hediye eden iktisatçı aynı zamanda bu okul için kurucu bir figür de olan Carl Menger'dir. Marjinalist devrimin öncüsü üç fikir adamından biri olan Menger sübjektivizme yaptığı vurguyla Avusturya iktisadının daha sonra neoklasik okuldan ayrışmasının da temellerini atmıştır. Kavramı yaklaşımının merkezine almasında Menger'in kendi dönemindeki entellektüel ortamın da rolü olmuştur.

Sübjektivizm kavramının bir tanımlayıcı unsur olarak tartışmalara dâhil olması ise Avusturya iktisadının Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde yeniden canlanarak kendini bir anlamda tekrar tanımlama çabasına girişmesiyle mümkün olmuştur. Menger, Hayek ve Mises gibi isimlerde analize içkin tartışmalarda yerini koruyan sübjektivizm, 1970'li yıllardan sonra özellikle de Kirzner ve Lachmann eliyle okulun tanımlayıcı unsuru olarak kullanılıp öne çıkarılmıştır. Kirzner'da daha mutedil ve bu yüzden neoklasiklerle de uyum gösterebilecek veya onların eksiklerini tamamlayabilecek bir sübjektivizm tasavvuru mevcut iken, Lachmann'ın tutumu felsefî olarak hayli radikal bir pozisyonu temsil etmektedir. Lachmann'da tartışma felsefî düşüncenin hermeneutik boyutundan yararlanma yoluna gitmekte ve neoklasik söylemin hayli dışında bir tanım önerilmektedir.

Modern ve radikal sübjektivizm tartışmaları, Avusturya İktisat Okulu içinde çeşitli ihtilâflar içerse de aynı zamanda bir zenginlik kaynağı olmuş, çağdaş iktisat söyleminin çağdaş felsefî söylemle temasının potansiyel mecralarından birisi olacağı ümidini vermiştir.

Kaynaklar

Caldwell, Bruce (1997), "Hayek and Socialism", *Journal of Economic Literature*, 35:4, ss.1856-1891.

Desai, M. (1994), "Equilibrium, Expectations and Knowledge", J.Birner and R.van Zijp (eds.), Hayek, *Co-ordination and Evolution*, London: Routledge, ss.25-50.

Fleetwood, S. (1995), *Hayek's Political Economy*, London: Routledge

Gloria-Palermo, Sandye (1999), *The Evolution of Austrian Economics from Menger to Lachmann*, London: Routledge

Hayek, Friedrich A. (1955), *The Counter-Revolution of Science: Studies on the abuse of reason*, London: The Free Press of Glencoe

Hayek, Friedrich A. (1980), "Economics and Knowledge", *Individualism and Economic Order*, Chicago: Chicago University Press, ss.33-56.

Hayek, Friedrich A. (1992a), "Carl Menger (1840-1921)", P.G.Klein (ed.), *The Fortunes of Liberalism Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom*, (The Collected Works of F.A.Hayek, Vol. IV), Chicago: The University of Chicago Press, pp.61-95.

Horwitz, Steven (1994), "Subjectivism", Peter J. Boettke (ed.), *The Elgar Companion to Austrian Economics*, Aldershot: Edward Elgar, ss. 17-22.

Ioannides, S. (1992), *The Market, Competition and Democracy: it critique of neo-Austrian Economics*, Aldershot: Edward Elgar.

Kauder, Emil (1970), "The Retarded Acceptance of the Marginal Utility Theory", H.Rima (ed.), *Readings in the History of Economic Theory*, New York: Holt, Rinehart and Winston, ss. 136-144.

Kirzner, Israel M. (1992), *The Meaning of Market Process Essays in the Development of Modern Austrian Economics*, London: Routledge

Kirzner, Israel, M. (1995), "The Subjectivism of Austrian Economics", G.Meijer (ed.), *New Perspectives on Austrian Economics*, London: Routledge, ss.11-22.

Kurz, H.D. (1995), "Marginalism, Classicism and Socialism in German Speaking Countries, 1871-1932", I. Steedman (ed.), *Socialism and Marginalism in Economics*, London: Routledge, ss.7-86.

Lachmann, Ludwig (1994), *Expectations and the Meaning of Institutions: Essays in Economics*, Don Lavoie (ed.), London: Routledge

Lavoie, Don (1994a), "The Interpretive Turn", Peter J. Boettke (ed.), *The Elgar Companion to Austrian Economics*, Aldershot: Edward Elgar, ss.54-62.

Lavoie, Don (1994b), "Introduction", Ludwig Lachmann, *Expectations and the Meaning of Institutions: Essays in Economics*, Don Lavoie (ed.), London: Routledge, ss.1-19.

Piyasa

Menger, Carl (1976), *Principles of Economics*, (İngilizceye virenler J.Dingwall ve F.Hoselitz), New York: New York University Press.

Oakley, Allen (1997), *The Foundations of Austrian Economics from Menger to Mises: A Critico-Historical Retrospective of Subjectivism*, Cheltenham: Edward Elgar.

Oakley, Allen (1999), *The Revival of Modern Austrian Economics A Critical Assessment of Its Subjectivist Origins*, Cheltenham: Edward Elgar.

Oğuz, Fuat (2004), "Sosyalist Hesaplama Tartışmaları Niçin Hâlâ Önemli", *Liberal Düşünce*, Yıl: 9, Sayı: 33, ss. 95-105.

O'Neill, John (2001), *Piyasa: Etik, Bilgi ve Politika*, (ev. Ş.S.Kaya), İstanbul: Ayrıntı

Smith, Barry (1990), "Aristotle, Menger, Mises: An Essay in the Metaphysics of Economics", B.J.Caldwell (ed.), *Carl Menger and His Legacy in Economics*, Durham: Duke University Press, ss.263-288.

Smith, Barry (1994a), *Austrian Philosophy The Legacy of Franz Brentano*, Chicago: Open Court Publishing.

Smith, Barry (1994b), "The Philosophy of Austrian Economics", *Review of Austrian Economics*, 7:2, ss. 127-132.

Streissler, Erich W. (1990), "The Influence of German Economics on the Work of Menger and Marshall", B.J.Caldwell (ed.), *Carl Menger and His Legacy in Economics*, Durham: Duke University Press, ss. 31-68.

Vaughn, Karen I. (1994), *Austrian Economics in America: The Migration of a Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press.

Yılmaz, Ferudun (2002), "Hayek'de Piyasanın Epistemik Rolü", *Liberal Düşünce*, Yıl:7, Sayı:27, ss.137-150.